

تاریخی از وضع لغت در ایران

شاهنشاه فقید را باید یکی از شیفتگان واقعی زبان فارسی بشمار آورد، او بیش از هر فارسی‌زبانی برای جلوگیری از آلودگی از زبان تلاش می‌کرد و یا تشکیل انجمن‌های گوناگون و تأسیس فرهنگستان ایران و تشویق دانشمندان و پژوهندگان به گسترش زبان فارسی و آفرینش واژه‌های تازه کمک می‌نمود.

نخستین انجمنی که بدستور شاهنشاه فقید برای گزینش واژه‌های نوین برپا شد در آبان ماه ۱۳۰۳ خورشیدی بود، در آن هنگام شاهنشاه فقید با عنوان «سردار سپه» در راس وزارت جنگ قرارداد داشت و برای آنکه همراه با ورود نیازمندیهای ارتش و اسلحه و مهمات سربازان و وسایل و ماشینهای خریداری شده مقداری اسامی و کلمات اروپایی وارد کشور نشود دستور داد انجمنی با شرکت برخی از صاحبمنصبان شورای عالی نظام و افسران عالی‌رتبه ارتش چون :

سر لشکر عباسقلی جلایر، سر لشکر عبدالحمید غفاری، سرهنگ محمد رزم‌آرا، سرهنگ رضا شیبانی، سرهنگ کریم قوانلو، سرهنگ کریم معاون نظام و چند کارمند کشوری وزارت جنگ چون:

غلامرضا رشید یاسمی، غلامحسین مقتدر،
و نمایندگان وزارت معارف چون:

یحیی دولت‌آبادی، غلامحسین رهنما، دکتر عیسی صدیق (نماینده کنونی مجلس سنا و استاد دانشگاه تهران) تشکیل شود و همانند کلمات اروپایی، واژه‌های فارسی وضع نمایند.

این انجمن نزدیک به چهار ماه دایر بود و در حدود سیصد لغت در زمینه نیازمندیهای آن روز ارتش وضع کرد مانند:

آتشبار، ارتش، بادسنج، خلبان، فرودگاه، گردان، هواپیما، هواسنج

دومین انجمن در سال ۱۳۱۲ خورشیدی - در دوره تصدی دکتر عیسی صدیق در دانشسرای عالی تشکیل گردید، این انجمن که به چهارشعبه علوم طبیعی علوم ریاضی، فیزیک و شیمی، ادبیات و فلسفه تقسیم و با شرکت دانشجویان و نظارت استادان اداره می‌شد در مدت نزدیک به ۸ سال ۳ هزار لغت برگزید، پاره‌ای از این لغات بعداً بتصویب فرهنگستان ایران رسید و تعدادی از آن در کتب درسی مدارس ابتدایی و متوسطه بکار برده شد.

سومین انجمن که اساسنامه آن به راهنمایی محمدعلی فروغی نخست‌وزیر وقت و همکاری دکتر محمود حسابی، علی‌اصغر حکمت، دکتر رضازاده شفق، غلامحسین رهنما، دکتر عیسی صدیق، بدیع‌الزمان فروزانفر، سرلشکر احمد نخجوان تدوین و در اردیبهشت ۱۳۱۴ بتصویب هیأت دولت رسیده بود در خرداد همان سال - هنگام برگزاری جشن سیصدمین سال تأسیس فرهنگستان فرانسه - گشایش یافت و این انجمن همان فرهنگستان ایران است که نزدیک به هجده سال به وضع لغت اشتغال داشت.

فرهنگستان ایران در آغاز با ۲۴ سپس با ۴۱ عضو پیوسته که از طرف دولت تعیین شده بود بدو در هفت کمیسیون اصطلاحات پیشه‌وران، اصطلاحات محلی، خط، دستور زبان، راهنمایی، کتب قدیم، لغت، و پس از انحلال و تجدید سازمان در هشت کمیسیون: اصطلاحات اداری، اصطلاحات پزشکی، اصطلاحات دادگستری، اصطلاحات علمی، بررسی اسامی جغرافیایی، تدوین دستور زبان فارسی، تهیه فرهنگ زبان، جمع‌آوری آهنگ‌ها و لهجه‌های محلی، کار خود را دنبال کرد و تا بهمن ۱۳۳۲ که تعطیل شد نزدیک به ۳۶۱۰ لغت انتخاب و وضع نمود که باستثنای سی‌چهار واژه بقیه مورد استفاده قرار گرفته است.

ریاست فرهنگستان ایران بترتیب با محمدعلی فروغی (ذکاءالملک)، حسن وثوق (وثوق‌الدوله)، حسین سمعی (ادیب‌السلطنه) بود.

یکسال پس از تعطیل فرهنگستان، سپهبد زاهدی نخست‌وزیر وقت با همکاری دکتر عیسی صدیق نماینده مجلس سنا دره‌قام تأسیس مجدد فرهنگستان ایران برآمد و از چند تن از دانشمندان دعوت بعمل آورد ولی موقعیت سیاسی کشور مانع اجرای این اقدام مفید شد.

چهارمین انجمن بنام «انجمن واژه‌سازی» وابسته به دانشکده علوم اداری در سال ۱۳۳۴ بر سرپرستی دکتر محمد مقدم معاون دانشگاه تهران و دبیری دکتر امیرحسین آریا‌نپور استاد دانشگاه تهران و همکاری چند تن از استادان دانشگاه تشکیل شد و در طول دو سال فعالیت ۴۷۰ لغت فارسی در زمینه

نیازمندیهای اداری کشور وضع نمود که جانشین کلمات بیگانه شد.

پنجمین انجمن بنام «اصطلاحات علمی» در سال ۱۳۴۱ بسرپرستی دکتر علی اکبر سیاسی رئیس وقت دانشکده ادبیات تهران و همکاری چند تن از استادان دانشگاه تهران چون: دکتر امیر حسین آریا نپور، ابراهیم پور داود، دکتر جمفر سجادی، بدیع الزمان فروزانفر، دکتر محمد معین، دکتر حسین نصر و سعید نفیسی تشکیل گردید و در یکسال نزدیک به ۲۲۰ واژه برگزیده که بیشتر آن در ترجمه و تألیف کتب فلسفی مورد استقبال قرار گرفته است.

ششمین انجمن «انجمن واژه‌های پزشکی» وابسته به نامه دانشکده پزشکی است که در سال ۱۳۴۲ بهمت دکتر حسن میر دامادی استاد و مدیر مجله دانشکده پزشکی و همکاری ذبیح بهروز، دکتر محمد بهشتی، دکتر انور شکی، دکتر نصرت‌الله کسمی، دکتر حسین گل گلاب، دکتر محمد مقدم، دکتر محمود نجم آبادی و سعید نفیسی برپا شد و تا کنون در حدود ۲۹۰ لغت در زمینه امور پزشکی انتخاب و معرفی نموده که در انتشارات آن دانشکده و تدوین کتب پزشکی بکار رفته است، این انجمن بدنبال انجمنی که در سال ۱۳۱۵ بیاری دکتر میر دامادی و همکاری ذبیح بهروز، دکتر محمود حسابی، احمد کسروی و محمد علی لوائی برای مدت یکسال تشکیل یافته و ۹۳ واژه وضع کرده بود بوجود آمد و هنوز هم کار خود را دنبال می‌کند.

هفتمین انجمن «انجمن اصطلاحات فلسفی» است که بسرپرستی دکتر علی اکبر سیاسی و همکاری برخی از اعضای ایرانی فلسفه و علوم انسانی وابسته به کمیسیون ملی یونسکو در سال ۱۳۴۵ تشکیل یافته است، این انجمن تا کنون ۸۰ لغت در زمینه مسایل فلسفی وضع نموده که سی واژه آن بتصویب رسیده و مورد استفاده قرار گرفته است.

هشتمین انجمن بنام «شورای عالی تدوین فرهنگ نظامی» در اوایل سال ۱۳۴۶ در ستاد بزرگ ارتش تاران و بسا شرکت برخی از دانشمندان و استادان دانشگاه تهران چون ابراهیم پور داود، غلامرضا داد به، دکتر جمفر شهیدی، دکتر ذبیح الی صفا، دکتر بهرام فره‌وشی، دکتر محمد مقدم، دکتر ماهیار نوایی تشکیل گردیده و تا کنون تعدادی از واژه‌های نظامی بیگانه را به پاریس برگردانده است.

بنا بر این فرهنگستان ایران در طول هیجده سال فعالیت که نیم آن مصادف با اوضاع بحرانی کشور و ناگزیر به تعطیل بوده است بیش از دیگر انجمن‌های مشابه توانسته است نسبت به وضع و معرفی لغات تازه اقدام نماید و چنانچه

در کار این سازمان وقفه حاصل نمی‌گردید و اعضای آن ناگزیر به ترک خدمت نمی‌شدند بدون تردید امروز زبان فارسی با داشتن چنان پایگاهی از گزند بسیاری از آفات برکنار می‌ماند و از آسیب دستکاریهای ناسنجیده‌های می‌جست . هر چند گروهی از نقادان سخن برپاره‌ای از واژه‌های برگزیده فرهنگستان ایران خرده می‌گیرند ولی پذیرش اینگونه خرده‌گیریها درست بنظر نمی‌رسد زیرا رعایت «طبع مشکل پسند عامه و توجه به ذوق لطیف مردم» کاری است بس دشوار و نه تنها فرهنگستان ایران بلکه هیچ انجمنی نمی‌تواند با تسلط کامل در زبان‌شناسی و تبیج و افر در وضع لغت هزاران واژه برگزیند که همه بدل بنشینند و مورد قبول همگان قرار بگیرد .

در ایران هم مانند بسیاری از کشورهای اروپایی ، کار فرهنگستان آفرینش و گزینش واژه تازه و نو و لغت همانند و مشابه است و وظیفه مردم پذیرش یا رد آن، چنانکه در گذشته هم کار بر همین پایه بوده است و آنچه بگوش سنگین و بدل ناخوش آیند آمده از بکار بردن آن پرهیز شده است و استعمال لغاتی چون دفع ، عنصر ، محور بر واژه‌هایی چون واژش ، آخشیج، آسه دلنشینتر آمده است .

باری . چون خلق و وضع لغت کاری است ذوقی و علمی بدون شك نمیتواند از لغزش برکنار باشد ولی ترس از لغزش نباید مانع از تجدید فعالیت در این کار سودمند گردد زیرا زبان فارسی هرگز باین پایه مورد تجاوز و تهدید قرار نگرفته و هیچوقت چنین نیازی به پاسداری و نگاهداری نداشته است . تردید نیست که چون این بار کار فرهنگستان برشالوده‌ای علمی و تروپایه‌ای اصولی تراستوار میگردد با گامی فراختر بسوی خلق و وضع واژه‌های تازه و جبران کمبودهای زبان فارسی پیش می‌رود و بادیدی ژرفتر و عزمی راستختر کاری که در پیش دارد انجام می‌دهد .

بنا بر این اکنون که به فرمان همایونی برای دومین بار فرهنگستان ایران گشایش مییابد باید توجه داشت که بر اثر گسترش تحقیقات علمی در کشور و بسط فن ترجمه و تألیف نیاز به لغات تازه فارسی بیشتر احساس میشود و بعلت عدم دسترسی به واژه‌های مشابه و همانند نویسندگان و مترجمان ناگزیر به استعمال کلمات بیگانه و آلودگی زبان فارسی میباشند از اینرو باید در گشایش فرهنگستان ایران تسریع گردد و این سازمان علمی و فرهنگی کار خود را بر مهبانی زیر :

الف - وضع و معرفی لغات تازه و همانند .

ب - اصلاح الفبای فارسی از راه حذف حروف هم آوای :

- پ - تثبیت رسم خط زبان فارسی .
 ت - تعیین سبک های نویسندگی و سرایندگی .
 ث - تدوین دستور کامل زبان فارسی .
 استوار و جنبش تازه ای را آغاز نماید و هرچه زودتر زبان فارسی را
 از گزند دستکاریهای ناشایسته و آسیب و اثرهای بیگانه رهایی بخشد .

پهلوان

یزدی